

Joanna Ptak

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Jagielloński

Gdy kultura nakazuje zabić, czyli prawne rozwiązania problemu przemocy „honorowej” w Europie

Streszczenie

Parlament Europejski w *Rezolucji w sprawie obecnej sytuacji oraz przyszłych działań w zakresie zwalczania przemocy wobec kobiet* uznał występowanie przemocy „honorowej” na terenie Europy. W *Rezolucji 1681* zdefiniowano przemoc „honorową” jako „wszelkie formy przemocy wobec kobiet oraz dziewcząt, popełnianej w imię wynikającego z tradycji honoru”. Taka przemoc może obejmować tortury, zniewolenie, porwania, przetrzymywanie w uwięzi, obrazę, groźby, a także zabójstwa. Proponuje się różne rozwiązania prawne, takie jak uznanie motywacji kulturowej za okoliczność łagodzącą, zaostrzenie odpowiedzialności karnej grożącej za popełniony czyn, skazywanie osób mających wpływ na podjęcie decyzji o zabójstwie „honorowym”, zwiększenie skuteczności egzekucji prawa stanowionego, a także wykrywania sprawców. Ze względu na złożoność przemocy „honorowej”, zmniejszenie skali problemu wymaga połączenia działań prawnych i pozaprawnych, a także współpracy organizacji rządowych i pozarządowych.

Summary

Parliamentary Assembly in its Resolution in 2004 stated co-called „honour crimes” as existing in countries of European Union. In Resolution 1681 so-called „honour crimes” were defined as „all forms of violence against women and girls in the name of traditional codes of honour”. Those forms include “honour killings, assault, torture, restrictions on free association, captivity or imprisonment, and interference in the choice of a spouse or partner”. Various legal solutions are taken into the consideration. Among all, the strategy of cultural defense, tightening criminal responsibility, punishing not only the actual killer, but also other members of „extended” family, who made the decision about honour killing, increase in the effectiveness of execution of stated law are worth mentioning. Because of complexity of issue of „honour” violence, decrease in the number of „honour” crimes requires joint action of governmental and non-governmental organisations, as well as using both legal and other means.

I. Wprowadzenie

Kultura, tradycja, honor – to słowa kojarzące się z czymś pozytywnym, czymś, co warto pielęgnować i podtrzymywać. Tymczasem tytuł artykułu rozpoczyna się od – na pierwszy rzut oka przewrotnego - sformułowania „*gdy kultura nakazuje zabić*”. Kultura, a mówiąc ściślej nakaz określonego postępowania, wywodzący się z kultury danego sprawcy, może stać się motywacją zachowania pozostającego w sprzeczności z obowiązującym prawem stanowionym, również zabójstwa. W teorii prawa wyróżnia się kategorię przestępstw „kulturowych” lub „czynów motywowanych kulturowo”¹. Szczególnym rodzajem przestępstw „kulturowych” są czyny zaliczane do przemocy „honorowej”. Parlament Europejski w 2004 roku w *Rezolucji w sprawie obecnej sytuacji oraz przyszłych działań w zakresie zwalczania przemocy wobec kobiet*² uznał, że „*tzw. przestępstwa honorowe, a także przymusowe małżeństwa są faktem w Unii Europejskiej*”. W założeniu przemoc „honorowa” jest problemem wymagającym podjęcia działań po to, aby doprowadzić do zmniejszenia skali zjawiska. Analiza i ocena rozwiązań stosowanych w Europie, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym, umożliwi wykazanie, iż przynajmniej częściowa eliminacja problemu przemocy „honorowej” w Europie wymaga połączenia metod prawnych i pozaprawnych.

II. Definicja przemocy „honorowej”

W Rezolucji 1681 Parlament Europejski zdefiniował przemoc „honorową” jako „*wszelkie formy przemocy wobec kobiet oraz dziewcząt, popełnianej w imię wynikającego z tradycji honoru*”³. Taka przemoc może obejmować tortury, zniewolenie, porwania, przetrzymywanie w uwięzi, obrażę, groźby, a także zabójstwa. P. Chesler uważa, że morderstwo „honorowe” to „*zabójstwo dokonane na zlecenie rozszerzonej rodziny, aby przywrócić honor po tym, jak rodzina została okryta hańbą. Z reguły podstawową przyczyną jest pogłoska, że jakiś żeński członek rodziny zachowuje się w niemoralny sposób*”⁴. Łącznikiem czynów zabronionych zaliczanych do przemocy „honorowej” jest pojęcie szczególnie rozumianego „honoru”. W społecznościach, w których przemoc „honorowa” jest elementem tradycji, honor jest pojęciem wieloznacznym.

---

1 J. Van Broeck, *Cultural Defense And Culturally Motivated Crimes (Cultural Offences)*, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 9/1, 1-32, 2001.

2 Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie obecnej sytuacji oraz przyszłych działań w zakresie zwalczania przemocy wobec kobiet (2004/2220 (INI)).

3 Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie konieczności zwalczania tzw. przestępstw „honorowych”, Rezolucja numer 1681, 2009.

4 P. Chesler, *Are Honor Killings Simply Domestic Violence?*, Middle East Quarterly, Wiosna 2009, s. 61-69.

Istnieje honor grupy społecznej, rodziny, klanu jako całości, a także honor jednostki, przynależącej do zbiorowości. Jeżeli jednostka zachowa się w sposób uznany za niegodny, okryje dyshonorem całą swoją rodzinę. Jednym sposobem na przywrócenie dobrego imienia jest całkowita eliminacja danej jednostki, często poprzedzona groźbami i innymi aktami przemocy. Decyzja o morderstwie zapada na forum „rozszerzonej rodziny”, a więc nie tylko krewnych, ale również najbliższych sąsiadów i przyjaciół. W tym miejscu warto podkreślić to, że przemoc „honorowa” jest związana z tradycją⁵ obowiązującą wśród osób należących do danej społeczności, a nie z nakazami jednej, konkretnej religii. Chociaż około 90%⁶ z odnotowanych na świecie przypadków zabójstw honorowych zostało popełnionych w społecznościach muzułmańskich, przemoc „honorowa” dotyczy nie tylko wyznawców Islamu, ale również Hindusów, Sikhów, Chrześcijan, Żydów, a nawet Buddystów. W *Rezolucji* zaliczono przemoc „honorową” do przemocy wobec kobiet. Jest to uzasadnione tym, że zdecydowana większość ofiar tego typu przestępstw to kobiety⁷. Szacuje się, że na świecie popełnia się około 5 tysięcy⁸ zabójstw „honorowych” rocznie, jednak ze względu na społeczne przyzwolenie, a także nieujawnianie sprawców liczba ta może być znacznie zaniżona. W większości przemoc na tle „honoru” popełniana jest poza Europą, w krajach, w których zabójstwa „honorowe” są elementem tradycji. Szacuje się jednak, że w samej Wielkiej Brytanii dochodzi do 3 tysięcy⁹ aktów przemocy „honorowej” rocznie, a liczba ta ciągle wzrasta. Jak podkreślił Parlament Europejski, ze względu na skalę problemu istnieje konieczność podjęcia skutecznych działań ukierunkowanych na rozwiązanie problemu¹⁰.

III. Prawne rozwiązania problemu

Uznanie przemocy „honorowej” za problem występujący na terenie Unii Europejskiej było moim zdaniem pierwszym, ważnym krokiem podjętym w celu zmniejszenia skali zjawiska. Parlament Europejski w swoich *Rezolucjach* uznał, że żadna tradycja ani kultura nie może usprawiedliwiać łamania praw człowieka, zalecając dokonanie różnego rodzaju działań. Jednym z nich było wezwanie do „nieuznawania żadnych odwołań do praktyk kulturowych za okoliczności

---

5 Parlament Europejski dał temu wyraz w swoich *Rezolucjach*, trafnie stwierdzając, iż „formy przemocy wobec kobiet mogą się różnić w zależności od tradycji kulturowych, pochodzenia etnicznego lub społecznego”. (*Rezolucja w sprawie obecnej sytuacji (...)*, tamże), a także definiując pojęcie przemocy „honorowej” w *Rezolucji 1681* (definicja przytoczona na poprzedniej stronie).

6 P. Chesler, *Are Honor Killings...*, tamże, s. 69.

7 Tylko 7% ofiar zabójstw „honorowych” na świecie to mężczyźni. Ibidem, s. 69.

8 Ending Violence Against Women And Girls, *State of the World Population 2000* (New York: United Nations Population Fund, 2000).

9 Honor Killing in Europe, s. 1, dostępny pod adresem <<http://www.honordiaries.com/wp-content/uploads/2013/12/HonorKillingEuropeHDFactSheetfinal.pdf>>.

10 Parlament Europejski, *Rezolucja w sprawie konieczności...*, tamże.

łagodzące w przypadkach przemocy mężczyzn wobec kobiet, "przestępstw honorowych" oraz okaleczania żeńskich narządów płciowych"¹¹. W ciągu ostatnich dekad podnoszony był pogląd, zgodnie z którym osoba wychowana w mniejszości kulturowej, zachowująca się w zgodzie z normami wywodzącymi się z własnej kultury, nie powinna ponosić pełnej odpowiedzialności za czyn niezgodny z prawem stanowionym, obowiązującym w państwie kultury dominującej¹², jeżeli postępowanie to było motywowane normami obowiązującymi w kulturze, do której dana osoba przynależy¹³. Taki pogląd spotkał się z uzasadnioną krytyką¹⁴. Usprawiedliwianie czynów zabronionych motywacją kulturową sprawcy może prowadzić do paradoksalnej sytuacji, w której dobra osobiste ofiary (jej życie i zdrowie) są objęte mniejszą ochroną prawną, niż dobra sprawcy. Takie podejście powoduje pewną „faworyzację” sprawców wywodzących się z mniejszości kulturowej i wzrost poczucia społecznej niesprawiedliwości. Gdyby sprawca nie należał do mniejszości kulturowej, nie mógłby bowiem liczyć na złagodzenie odpowiedzialności karnej za dokonany czyn. Co więcej, wprowadzanie prawnego rozróżnienia ze względu na przynależność do kultury dominującej lub kultury mniejszości utrudnia proces akulturacji imigrantów ze społeczeństwem. Tymczasem poprawna asymilacja z nowym otoczeniem jest kluczowa dla rozwiązania problemu przemocy „honorowej” w Europie. Często zdarza się, że imigranci nie znają języka nowego kraju zamieszkania, nie integrują się z otoczeniem, co więcej, dochodzi do pewnej „gettyzacji”. Wśród osób pozostających w oddzieleniu zarówno od kraju pochodzenia, jak i nowego otoczenia, może dojść do radykalizacji poglądów¹⁵. W takiej sytuacji szczególnie uzasadnione jest udzielanie pomocy imigrantom, polegającej na ułatwieniu integracji ze społeczeństwem. Cel ten mógłby zostać osiągnięty między innymi dzięki organizowaniu kursów językowych, a także różnego rodzaju zajęć doszkalających, np. do wykonywania nowego zawodu¹⁶.

Przeciwstawnym do wyżej przedstawionego rozwiązaniem problemu jest zaostrzenie sankcji grożących za popełnianie czynów zabronionych, zaliczanych do przemocy „honorowej”. Takie działanie nie przyniesie jednak pożądanego skutku. Bez zapewnienia skutecznej egzekucji

---

11 Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie obecnej sytuacji..., tamże.

12 Kultura dominująca to kultura, której normy znalazły się u podstaw stanowionego prawa karnego, obowiązującego na terenie danego kraju.

13 J. Van Broeck, *Cultural Defense And Culturally Motivated Crimes (Cultural Offences)*, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 9/1, 1-32, 2001, s. 28-29. Inne opracowania dotyczące tzw. „obrony przez kulturę” to między innymi A.D. Renteln, *The Cultural Defense*, New York, Oxford, 2004, Kay L. Levine, *Negotiating the Boundaries of Crime and Culture: a Sociolegal Perspective on Cultural Defense Strategy*, Law and Social Inquiry, Vol. 28, zima 2003, s. 39-86, Matrin P. Golding, *The Cultural Defense*, Ratio Juris. Vol. 15 No. 2 June 2002 (146-58).

14 Szerzej na temat tzw. „paradoksu multikulturowej wrażliwości” - Michał Dudek, *Czy każda kultura zasługuje na obronę? Kilka wątpliwości dotyczących cultural defence i prawa karnego w dobie multikulturalizmu*, Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej, 2011/2, s. 47-60.

15 Zaobserwowano zjawisko radykalizacji poglądów wśród imigrantów trzeciego lub czwartego pokolenia, co może być spowodowane strachem przed utratą własnej tożsamości kulturowej.

16 Inne, podobne propozycje działań zostały zawarte we wspomnianych już *Rezolucjach* Parlamentu Europejskiego.

stanowionego prawa, zaostczenie odpowiedzialności karnej jest jedynie przejawem populizmu penalnego. Normy nakazujące popełnienie przestępstwa „kulturowego” są często tak silnie zinternalizowane, że prawo nie odgrywa przypisywanej mu funkcji prewencyjnej. W przypadku motywacji kulturowej działania potrzeba zachowania się zgodnie z wpojonymi normami postępowania dominuje nad strachem przed grożącą za popełniony czyn karą. Jeżeli proces akulturacji potencjalnego sprawcy nie przyniesie oczekiwanych rezultatów, wysokość grożącej sankcji nie wpłynie na rezygnację z popełnienia czynu zabronionego. W takiej sytuacji szczególne znaczenie odgrywa skuteczna egzekucja prawa stanowionego, a także ujawnianie przypadków przemocy „honorowej”. Jak już wspomniałam, sprawcy przestępstw „honorowych” spotykają się ze społecznym przyzwoleniem dla dokonywanych czynów. Co więcej, otoczenie wywiera na okrytą dyshonorem rodzinę presję, aby w drodze dokonania zabójstwa „honorowego” przywrócić utracone dobre imię. Skoro tak, ważną rolę pełnią działania ukierunkowane na wykrywanie sprawców przestępstw, a także prowadzenie wiarygodnych i rzetelnych statystyk. W *Rezolucji* Parlamentu Europejskiego dostrzeżono, że „prawodawstwo oraz jego efektywne egzekwowanie stanowią ważne instrumenty w walce z przemocą”¹⁷, a także wezwano do „zapewnienia ofiarom przemocy bezpiecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości i skutecznej egzekucji prawa, w tym poprzez zagwarantowanie odszkodowania”. Efektywna egzekucja i ściganie sprawców przestępstw nie będą jednak możliwe, jeżeli organy państwa nie zaczną budzić zaufania kobiet, które padły ofiarą przemocy „honorowej”. Jak stwierdzono, „kobiety nie zgłaszają przemocy również dlatego, że nie mają zaufania do policji, systemu sądownictwa oraz służb socjalnych”¹⁸. W celu zmiany takiego stanu rzeczy, Parlament Europejski trafnie proponuje między innymi przeszkolenie funkcjonariuszy służby publicznej, a także „zapewnienie wykwalifikowanej opieki oraz pomocy prawnej, medycznej, socjalnej i psychologicznej, w tym ochrony policyjnej”¹⁹. Przypadki przemocy wobec kobiet są często bagatelizowane, co w sposób negatywny wpływa na rzetelność prowadzonych statystyk, a także na egzekucję prawa. Konieczne jest „zagwarantowanie rejestracji wszystkich zgłaszanych przez kobiety przypadków brutalnego lub nieludzkiego traktowania, a także procentowej liczby przypadków, w których organy egzekwujące prawo podjęły działania oraz informacji na temat rodzaju podjętych działań”²⁰. Rzetelnie prowadzone statystyki umożliwią dokładne określenie skali zjawiska, a przez to proporcjonalne dopasowanie stosowanych metod i środków, mających na celu rozwiązanie problemu. Warto zauważyć, że egzekucja prawa wymaga również współpracy różnych organów, a także koordynacji podejmowanych działań. Parlament

---

¹⁷Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie obecnej sytuacji..., tamże.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

Europejski słusznie „wzywa Państwa Członkowskie do stworzenia programów partnerskich pomiędzy organami egzekwującymi prawo, organizacjami pozarządowymi, ośrodkami udzielającymi schronienia ofiarom oraz wszelkimi innymi właściwymi organami oraz do zintensyfikowania współpracy w celu zagwarantowania efektywnego wdrażania przepisów prawnych mających na celu zwalczanie przemocy mężczyzn wobec kobiet oraz do uczulenia urzędników na wszystkich szczeblach na kwestie dotyczące tego rodzaju przemocy”²¹.

Warto podkreślić fakt, że świadomość charakterystyki przemocy „honorowej” rośnie. W przypadku przestępstw motywowanych „honorami” szczególną rolę odgrywa wspomniana już „rozszerzona” rodzina, na forum której zapada decyzja o popełnieniu zabójstwa. „Rozszerzona” rodzina wskazuje osobę, która dokona zaplanowanego czynu. W sprawie zabójstwa honorowego Ghazali Khan, zamordowanej w Danii we wrześniu 2005 roku, skazano całą, liczącą dziewięć osób klan. Co więcej, na najwyższy wymiar kary – dożywocie – skazano ojca rodziny, a nie bezpośredniego zabójcę, któremu wymierzono karę 16 lat pozbawienia wolności. Sprawa Ghazali Khan była przełomowa, bowiem wcześniej karano zazwyczaj jedynie sprawców dokonujących zabójstwa, a nie całą – współwinną - rodzinę²². Jak Parlament Europejski trafnie wskazał, istnieje konieczność „zachęcenia do ścigania współsprawców „przestępstw honorowych”, takich jak członkowie rodziny sprawcy, którzy nakłaniali lub nakazali dokonanie zbrodni, w celu wyraźnego zaznaczenia, że takie zachowanie jest niedopuszczalne”²³. Stosowanie takich rozwiązań w sposób pozytywny wpływa na społeczną świadomość, dotyczącą problemu przemocy „honorowej”.

IV. Podsumowanie

Chociaż dotychczas podejmowane działania w większości przypadków należy ocenić pozytywnie, skala problemu przemocy „honorowej” ciągle wzrasta. Przemoc „honorowa” dotyczy dwóch sfer – prawa i kultury, których normy w danym przypadku są ze sobą sprzeczne. Problem jest złożony, a skoro tak, jego rozwiązanie wymaga podjęcia zróżnicowanych działań. Wybrane, wskazane wyżej rozwiązania prawne kwestii przemocy „honorowej” przyniosą długotrwały efekt jedynie wtedy, jeżeli wraz z nimi zostaną podjęte działania mające na celu wpływanie na świadomość sprawców, ale także ofiar przemocy „honorowej”. Co więcej, istnieje konieczność rozwoju współpracy na poziomie rządowym i pozarządowym. W krajach europejskich funkcjonuje wiele organizacji, których zadaniem jest udzielanie pomocy kobietom, które padły ofiarą przemocy

---

²¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie obecnej sytuacji..., tamże.

²² Przykładowo: sprawa zabójstwa Fadime Sahindal, opisana w książce Unni Wikan, *In honor of Fadime: Murder and Shame*, The University of Chicago Press, 2008.

²³ Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie obecnej sytuacji..., tamże.

„honorowej”. Dzięki koordynacji starań organizacji rządowych i pozarządowych będzie możliwe podjęcie działań na szerszą skalę. Zabójstwa „honorowe” są często poprzedzone wieloletnimi groźbami i innymi aktami przemocy, których nie można bagatelizować. Jeżeli kobiety będą miały poczucie, że kiedy zgłoszą się do organów władzy państwowej, zostanie im udzielona niezbędna pomoc i schronienie, ich zaufanie do owych organów wzrośnie. Wpłynie to w sposób pozytywny na zwiększenie efektywności wykrywania przypadków przemocy „honorowej”, ujawniania ich sprawców, a także na skuteczność egzekucji prawa. Jak już wspomniałam, szczególną rolę odgrywa proces akulturacji, dlatego należy dołożyć wszelkich starań ułatwiających integrację imigrantów z otoczeniem, również przez organizowanie różnego rodzaju kampanii społecznych. Uważam, że połączenie metod i środków natury prawnej oraz pozaprawnej umożliwi zmniejszenie skali problemu. Jednocześnie jednak ze względu na złożoność przemocy „honorowej”, całkowita eliminacja zjawiska nie jest możliwa.

Bibliografia

1. Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie obecnej sytuacji oraz przyszłych działań w zakresie zwalczania przemocy wobec kobiet (2004/2220 (INI)).
2. Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie konieczności zwalczania tzw. przestępstw „honorowych”, Rezolucja numer 1681, 2009
3. Ending Violence Against Women And Girls, *State of the World Population 2000* (New York: United Nations Population Fund, 2000)
4. Honor Killing in Europe, s. 1, dostępny pod adresem <<http://www.honordiarries.com/wp-content/uploads/2013/12/HonorKillingEuropeHDFactSheetfinal.pdf>>
5. Phyllis Chesler, *Worldwide Trends in Honor Killings*, *Middle East Quarterly*, wiosna 2010, s. 3-11
6. Phyllis Chesler, *Are Honor Killings Simply Domestic Violence?*, *Middle East Quarterly*, Wiosna 2009, s. 61-69
7. Jeroen Van Broeck, *Cultural Defense And Culturally Motivated Crimes (Cultural Offences)*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 9/1, 1-32, 2001,
8. Michał Dudek, *Czy każda kultura zasługuje na obronę? Kilka wątpliwości dotyczących cultural defence i prawa karnego w dobie multikulturalizmu*, *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*, 2011/2, s. 47-60
9. Unni Wikan, *In honor of Fadime: Murder and Shame*, The University of Chicago Press, 2008